

Bars vár neve és egy kis hangtörténet

1. PAULER GYULA (M. nemz. tört. 1: 16, 69) *Bars* várnak és vármegyének a nevét Anonymus nyomán a honfoglaló *Bors* vezér nevéből magyarázta. Ez a magyarázat — nyilván a Magiszter hitelességére alapozva — történeti névtanunk művelőinél nyelvtudományi közhellyé emelkedett (lásd EtSz. 1: 299, MELICH, HonfMg. 361, PAIS, MAn. 108, *Bors* a. FNESz. 1: 172). MOÓR ELEMÉR (UngJb. 1927: 438) volt csupán különvéleményen, szláv *Boriš* személynévet látva előzményként. Történész részről GYÖRFFY GYÖRGY (1: 414–5, lásd még 429, 734, 761) szerint a barsi vidék ősfoglalója a Bors (pontosabban: Miskóc) nemzetség volt, és Bars vára volt Bors vezér/nemzetségfő székhelye. KRISTÓ GYULA (Vármegyék 371) arra utal, hogy a névadó *Bors* nevű ispán lehetett (vö. még ugyanígy Korai m. tört. lex. 84).

2. *Bors* vár korai adatainak felhozását a nyelvtörténeti vonatkozások problematikájára hagyva, nézzük meg, hogy mit mond ez ügyben Anonymus. *Bars*-ra vonatkozó mondanivalóját, mint a Magiszter minden más tételét is, csak a geszta belső összefüggéseiben szabad tárgyalni. Anonymus Bors vezérrel, műve egyik kiemelt szereplőjével egyedülálló kivételként a mű különböző epizódjaiban három várat is épített, melyeknek tőle beállított viszonya éppen nem közömbös témánk megítélésében. A 18. és a 31. fejezetben Bunger fia Bors a lengyelek felé a Tátra hegyéig kiépíti és megerősíti az országhatárt; az ország őrizetére Bors várat épít a Bódva mellett, melyet a nép kicsinységéért nevez *Borsod*-nak; Bors határeépítő tevékenységét Árpád örömmel nyugtázza, a vár ispánjává teszi, és az egész vidék gondját rábízza; a fejedelem Bors apjának, Bungernak itt, a Tapolcától a Sajóig *Miskóc* nevű nagy földet adományoz, Bors pedig az egész területet vármegyévé alakítja. A 34. capitulumban Szovárd, Kadocsa és Hoba Garam vidéki hadjáratához Bors is csatlakozik, aki itt is erősíti az országhatárt, a Garam mellett, ahol szarvast ejt el, várat épít, „cui nomen juu(m) imposuit p(ro)p(ri)um. ut castrum *borfu* n(un)cupat(ur)”; majd Bors tovább felfelé hatol a Garam mellett, ismét várat épít, melyet *Borsséd–Zólyom*-nak neveznek (a Garam menti foglalás dolgáról lásd részletesebben „Castrum Borssed zouolvn” című tanulmányomat: Magyaroknak eleiről: Makk-Eml. 39–53).

Az anonymusi szövegben nagy csomó meselem és anakronizmus mellett is vannak bizonyos realitások. A jelölt objektumok viszonylatában P. mester korá-

ban valóban létezett mindhárom vár, nagy valószínűséggel funkcionáló állapotban: Borsod várnak maradványa Borsod és Edelény között ma is látható; Bars várnak a romjai a mai Óbars/Starý Tekov területén a XIX. század végén még ki-vehetők voltak, ma már nem. Mindkettő Szent István kora körül épült jellegzetes ispáni határvárként; Bars várnak korábbi, szláv előzményei nem valószínűek, de nem zárhatók ki teljesen. A nagyméretű Zólyom vár Pustý Hrad romjai Zólyomtól nyugatra a jelenkorban is fennállnak; a XII–XIII. században a zólyomi, királyi erdőgazdaság központjaként működött (nem tévesztendő össze a mai zólyomi négyszögű várral), építésének ideje ismeretlen, honfoglalás előtti előzményei feltehetőek. (Mindezekre lásd KRISTÓ, Vármegyék 370–1, 397; Korai m. tört. lex. 84, 121, 747; BÓNA ISTVÁN, Az Árpádok korai várai 42–4; BENKŐ, Makk-Eml., i. h.) — Várnév és névadója szempontjából a honfoglaló Bars vezérnek a Magisztertől névadóként szerepeltetése a kitalált személyen túlmenően is tömény anakronizmus: a honfoglalók nem építettek várakat, az első magyar föld-fa várak csak Géza, méginkább István korából valók (BÓNA, i. h.-ek és 63–4). *Bars* várnak *Bors* vezérhez nincs semmi névi köze (lásd még a továbbiakat), a *Borsséd–Zólyom* várnév előtagja pedig kifejezetten a Mester névi találmánya a vezér dicsőségének emelésére; a régi vár az Árpád- és az Anjou-korban, amikor működött, ilyen néven nem létezett, nagyon sok említése mindig csak *Zólyom* névről szól (lásd Makk-Eml., i. h.). *Borsod* vár is csak közvetve hordozhat valamit *Bors* vezér nevéből, Anonymus honfoglaló hőse ugyanis a XIII. század eleje neves személyiségének, *Bors* soproni ispánnak, a Miskóc nemzetség tagjának, Anonymus valószínű rokonának gesztabeli előképe. — *Borsod* és *Bars* vár elnevezésének első ispánjaik nevéhez kötése elvileg ugyan lehetséges, de nem bizonyítható. Az első ispánok névadó szerepéről szakirodalmunkban elterjedt, esetenként nyilván egykori realitást is tartalmazható sztereotípiá olyan névmagyarázatokban szokott előjönni, melyekben a várnévre egyéb magyarázat nincs. Am konkrétan a szóban levő vár építésére vagy vezetésére nézve egyetlen esetben sem mutatható ki azonos ispánnév. Emiatt a történeti névtanban efféle magyarázatra támaszkodni nem tanácsos.

Ami a történeti-társadalmi viszonyokat illeti, P. magiszternek a gesztában sokszorosán megnyilvánuló szemlélete a honfoglaló vezérek, valamint nemzetségek szerepéről arról tanúskodik, hogy ő a Bors építette Borsod várát, illetőleg a borsodi tájat tartotta/képzelte Bors vezér ősfoglalásának, eredeti szálláshelyének. Kétségtelenül erre vallanak a Magiszternek azok a közlései, hogy Bors apja, Bunger itt kap nagy földet Árpádtól; hogy az adományozás kapcsán — szertelen, de nem jelentőség nélküli beillesztésképpen — említést kap *Miskóc* hely neve, nyilvánvaló utalásul a Miskóc nemzetségre, melynek Bors ispán és valószínűleg Anonymus is tagja volt; hogy Bors itt nyer ispánságot és ő maga itt szervez vármegyét; hogy Bors Cumanus származású (lásd már 8. és 10. capitulum), ami Anonymusnál több esetben bizonyíthatóan besenyő vonatkozásokat takar, márpedig Délkelet-Heves és Délnyugat-Borsod térségében igen jelenté-

keny volt a besenyők jelenléte, ellentétben a barsi-zólyomi tájjal. Mindezekhez vegyük még hozzá, hogy a P. mestertől említett helynevek sűrűsége tanúságaként ő sokkal jobban ismerte a borsodi vidéket, mint a barsit. E tényezőkkel szemben aligha nyom bármit is a latba, hogy a Magiszter azt mondja, a Bors alapította Borsod várat a környező nép kicsinységéről nevezte így: ez a kitétel csak az ő szokásos népetimológias magyarázatai közé sorol, az előző, 16. capitulumban is elsüti *Szerencs* nevével kapcsolatos kétszeres népetimológiáját.

GYÖRFFY (i. h.-ek) azzal érvelt a „Bors” nemzetség barsi ösfoglalása mellett, hogy Borsodot ebből a szerepből kizárja az, hogy ott az Örsúr nemzetség volt az őshonos, ezért *Borsod* ispánja nevét viseli, *Bors* vezér nevét pedig *Bars*. Az Örsúr nemzetség Borsodban ösfoglaló volta ellen megannyi tényező szól, ezek kifejtésére azonban itt nincs mód. GYÖRFFY Barsra irányuló nézetét azonban közvetlen tárgyunk miatt legalább sommásan érintenem kell. Mindenekelőtt azt a véleményemet szeretném jelezni, hogy jeles történészünknek a barsi ösfoglalást valló felfogása három motivációra vezethető vissza: Anonymusnak Bors barsi és zólyomi hadjáratát és várépítését tartalmazó leírására; a nyelvészeti szakirodalom *Bors* > *Bars* változást valló álláspontjára; végül Borsodnak az Örsúr nemzetséghez kötése miatti „foglaltságára”. Barsi teóriáját GYÖRFFY konkrétan a Bés nemzetségre alapítja, kiemelve, hogy Barsban csak ez a nemzetség volt honos, a Béseket pedig a Miskóc nemzetség ágának tartja arra hivatkozva, hogy ehhez a nemzetséghez kötődő két barsi személyt is Miskóc nemzetséghez tartozónak írnak az oklevelek; továbbá mindezt támogatná szerinte, hogy a *Bors* személynév Barsban többször is felbukkan (lásd GYÖRFFY 1: 414–5, és a megye több helységének tárgyalásában (lásd uo. 439, 452, 463, 469, 485). De a nem túl jelentékeny Bés nemzetségről (lásd KARÁCSONYI, M. nemz. 1: 238–41) csak a XIII. század második felétől kezdve kerülnek elő biztos adatok, tagjainak valószínű ősapjáról, Bés ispánról és pohárnokmesterről is csak 1258-tól van említés, lásd még 1274: „*Bees filii Bened*” (HazOkm. 8: 158). *Bors* személynév az ország számos más helyéről ismert már az Árpád-korból is (lásd még e név családnévvé fejlődött nagyszámú adatát: KAZMÉR, CsalSz. 172–3). Bés nembeli *Bors*-ok azonban nemigen sorakoznak, GYÖRFFY 1302-ből, a Bars megyei Türeből említi *Bors filius Bees*-t Miskolc–Bés nemzetségbelinek mondva (GYÖRFFY 1: 481), de a *Bés* itt csak személynévként és nem nemzetségnévként szerepel; e személy valószínű őst, Leustachot KARÁCSONYI (i. m. 480) nem is tartja Bés nemzetségbelinek. Amennyiben az a Leustak ispán, akinek neve már 1228-ban fölmerül (CDES. 1: 247, vö. még GYÖRFFY 1: 433), valóban a Bés nemzetséghez tartozott — ami az előbb mondottak alapján nem egyértelmű, mert csak a „*Leustachis comite, filio Borch*” kitétel (i. h.) bizonyítaná —, akkor e nemzetség jelenléte Barsban a XIII. század elejétől is feltételezhető volna. Különben a *Bors*-nak írt személynévek Bars megyében *Bars* alakú személynévet is takarhatnak (lásd később).

Valljuk be, mindezek bizony igen szerény argumentumok a Borsok barsi őshonosságára, különösen ha összevetjük a Miskóc (Bors) nemzetség borsodi szerepének többszörös bizonyosságával. Megjegyzendő, hogy KRISTÓ (i. h.) — helyesen — nem szól sem a Bés, sem a Miskóc nemzetség barsi létéről és szerepéről. Tulajdonképpen Anonymus Barsra vonatkozó szövegében sincs olyasmi, ami a különben is kitalált személyű Bors vezér ősfoglalására utalhatna. Hogy mért vitte, vihette hősét mégis erre a tájakra is, arra még vissza fogok térni.

3. Bármennyire nélkülözhetetlen is a jelenkor történeti névtani kutatásában a nyelv mögötti objektív valóság feltárása, az egzakt, érdemi nyelvészeti vizsgálatot nem pótolhatja, legföljebb szolgálhatja, alapozhatja, párhuzamosan igazolhatja. A *Bars* név esetében fokozottan ez a helyzet, mert a történeti háttér kikövetkeztetésében indukáló szerepet kaptak a nyelvészet kétes eredményei.

A *Bors* személynév és a *Bars* helynév központi nyelvészeti problematikája hangtörténeti jellegű: tágabban az ómagyar nyelv zárt–nyílt magánhangzóviszonyai, közelebbről az *o* ~ *a* jelölésviszony körül forog. Ez a tematika a magyar hangtörténet egyik legfogasabb kérdésébe vág, melyben a vizsgálat nehézségei — mint jól ismeretes — alapjában véve a kölcsönzött latin betűs írásrendszernek az ómagyar hangállapotra alkalmazásában gyökereznek. Hogy — konkrét tárgyunknál maradva az ómagyar szövegek *u* — *o* — *a* írásjelei milyen hangértékkel értelmezhetők, illetőleg olvasandók, arra tudománytörténetünkben többféle álláspont is kialakult. A korábbiakban két fő felfogás ütközött. Jelentékeny képviselőik szerint a SZINNYEI–LAZICZIUS vonalnak nevezhető nézet értelmében az említett írásjeleket nem lehet, nem szabad mindig, sablonosan, betű szerint [*u*], [*o*], [*a*]-nak olvasni, hanem elsősorban az etimont és a pozicionális tényezőket tekintetbe véve mérlegelni kell, például az *o*-nál a középső és az alsó nyelvallású olvasat között, mert az [*a*]-t jelölhették *o* és *a* jellel egyaránt; a kérdés persze nemcsak statikus, hanem dinamikus, mert az [*o*] > [*a*]-nak és általában az ómagyar nyíltabbá válásnak az elméletét szűkebbre — főként egyes nyelvekből való kölcsönzések körére — szorítja. A másik felfogás, melyet GOMBÓCZ–BÁRCZI hangtörténeti vonalként nevezhetünk meg, az ómagyar szövegek betű szerinti olvasatát vallotta, így például az *o* betűvel jelölt szavak a XIV. századra gyakorta *a* betűssé váltó írásmódját következetesen nyíltabbá válásként értelmezte. Az utóbb említett nyelvtörténeti nézet került közzelfogásra, az újabb nyelvtörténész nemzedékek már ezt tanulták és tanították, tanítják az egyetemeken; LAZICZIUS merész perújítási törekvése sajnálatosan visszhang nélkül maradt, lényegében igazolva, amit ő maga elődeire utaló vonatkozásban jóslatszerűen utalt: a kényelem („olvasd azzal a nyelvallásfokkal, amit a betű jelez”), a megszokás győzedelmeskedett a nehéz elemző munkát igénylő, elriasztó vesződségű elemzés fölött.

A téma tapasztalható nyugvópontra jutása után a hangtörténeti szemléletre nézve is figyelemre méltó kutatásokban többek között a hangsúly- és szótagvi-

szonyok problematikája is súlyt kapott például LAZICZIUS GYULA, BALÁZS JÁNOS és mások érdeméből. Ezek nyomatékos figyelembevételével is tettem kísérletet „Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegemlékei”-ben az ómagyar vokálisok olvasati kérdéseinek viszonylag részletesebb tárgyalására (89–121). Álláspontom a zárt–nyílt vokálisviszony szempontjából közelebb állt — és áll ma is — a SZINNYEI–LAZICZIUS-féle felfogáshoz, mind szinkronikus, mind diakronikus viszonylatban kiemelten kezelve a szótestben a jel, illetőleg a hang (fonéma) pozícióját és ettől függően az utóbbi változási lehetőségeit. Tartok tőle, hogy szemléletem — az előbb említett okokból is — a LAZICZIUSTól jelzett sorsra jut, most azonban kénytelen vagyok rá utalni, hogy összefüggéseiben érthető legyen az itt tárgyalandó *Bors*–*Bars* viszonyban mondottakkal.

Felfogásom lényege *Bors* és *Bars* esetében is az, hogy az etimon számbavétele mellett a névtest vokálisának helyzete és az ebből levont változási tételnek analógiákkal való bizonyítása a megoldás kulcsa. Mivel a *Bors* személynév biztos köznévi alapja miatt (*bors* ’Pfeffer’, így már Anonymus népetimológiájában is) alakilag adott, a kérdés tárgyalása csak ezzel kezdhető.

Mivel mind a nevet, mind köznévi *bors* ’Pfeffer’ előzményét *u*-val és *o*-val egyaránt írták az ómagyar korban (pl. P. mester gesztájában mindig *Borfu* és *Borfod*: 10., 18. stb., a Váradi Regestrumban viszont többször is *Burf* és *Burfod*: 281., 367. stb.), közkézen forgó, egyébként biztosan ótörök etimonja pedig felső nyelvállású vokállissal (tör. *burč*, *murč*) került forgalomba, a szót és a nevet az ómagyar *u* > *o* nyíltabbá válás közönséges példái közé szokás sorolni. Az ómagyar [o]-nak a fentiek értelmében váltakozásos, *u*-s és *o*-s jelölése következtében ez az [o]-vá nyitódás persze lehetséges is, de nem föltétlen bizonyosság, magyar [o]-val már az átvétel kezdetén is számolhatunk. LIGETI LAJOS (TörKapcs. 280) finn turkológusok nyomán észrevételezte azt a sajátosságot, hogy tekintélyes számú ótörök jövevényszavunkban az előzmény köztörök [u]-jával szemben a csuvasban középső nyelvállású [ǎ] áll, a magyar megfelelők pedig ilyenkor [o]-sok. Márpedig a *bors* csuvasos jellegű kölcsönzésünk: ~ csuv. *părăs* ’bors’, vö. még csuv. *pǎrsa* ’borsó’. csuv. *pǎru* ’borjú’ (LIGETI, i. m. 56, 68; TESz. 1: 345, 349, 350; UEW. 1: 127, 129), továbbá több, első szótagban, de más fonetikai helyzetben levő csuvas jövevényszavunkban is: *komló*, *korom* stb. Így az ómagyarban a *Bors*-féle jelölésmód inkább csak az eredeti [o] egyik fajta jelölésmódja lehet. Ez az *u* típusú jelölésváltozat viszont rámutat arra, hogy a névben [a]-s olvasat, illetőleg erre a szintre lemenő nyíltabbá válás feltevése nem lehet helytálló.

Az ügyben még fontosabb kritérium az, hogy a *Bors* vokálisa zárt szótagi helyzetben van, beleértve a zárt szótagi *Borsu* változatot is, továbbá a zárt szótagot [r] zárja le a maga ilyen pozíciójú enyhe nyújtó hatásával, ezek a tényezők pedig kifejezett gátjai az [o] nyíltabbá válásának. E tétel bizonyosságaképpen hadd hozzam fel csupán azokat a helynévi adatokat, ahol a név önmagában vagy képzett, összetett formájában bizonyosan vagy nagy valószínűséggel a *Bors* sze-

mélynévből, illetőleg annak köznévi előzményéből keletkezett, és mindig *o*-s, ritkán *u*-s, de sohasem *a*-s írásváltozattal jelentkezik, jeléül az [*a*]-s kiejtésváltózat kizárhatóságának. A már idézett anonymusi és VárReg.-beli adatokon kívül: [1291–4]: *Bors* (GYÖRFFY 1: 605), ma *Bors/Borš*, R. Bihar m.; 1383: *Borsylese* (CSÁNKI 2: 475), elpusztult, Baranya m.; 1389: *Borsos Geur* (CSÁNKI 3: 224), ma *Borsosgyőr*, Veszprém m.; 1390: *Borsy* (CSÁNKI 1: 343), ma *Borsi*, R. Zemplén m.; 1411: *Borsfalwa* (CSÁNKI 1: 204), elpusztult, Abaúj m.; 1446: *Bors* (CSÁNKI 3: 391), elpusztult, Fejér m. Lásd továbbá a *Bors/Borsod*-hoz nem sorolható, de zárt szótag végi *Bor(+C)* alkatú helynevek sokaságát: *Bor*, *Bork*, *Bord* stb. Személynévi vonalon számítsuk még ide a *Bors* családnevek hosszú sorát (lásd KÁZMÉR, CsalSz. 172–3). Mindezek [*o*] > [*a*] nyíltabbá válást jelző adatait hiába keresnők. — Az ilyen alkatú köznevekben a magyar nyelvtörténet folyamán magától értetődően kizárhatók az *a*-s adatok, illetőleg kizárható az [*o*] nyíltabbá válása; pl. *tor*, *sor*, *bor*, *kor*, *por*; *orr*, *forr*; *gyors*, *hord*, *korcs*; *orsó*, *korbács*, *szorgos*, *dorgál*, *torkoll* stb. E szabályosságot nem keresztezi, hogy az erdélyi, mezőségi nyelvjárás területén egyes e körbe tartozó szavak bizonyos morfológiai variációiban megjelennek első szótagi [*a*]-zó alakok: *paras* 'poros', *karán* 'korán', *gyarsan* 'gyorsan' stb., de ez tárgyunktól másfelé vezető problémakör, s persze az említett vidéken sem feltételez — mondjuk — **par*, **part*, **parból* stb. alakokat.

4. Azzal, hogy a *Bars* helynév — teljesen egyezően a kérdés történeti háttérének vallomásával — a történeti névtan nyelvészeti oldaláról sem fogadható el a *Bors* személynév nyíltabbá válásával keletkezettnek, voltaképpen be is fejezhetném mondanivalómat. De a címül írt név megkívánja, hogy a fentebb kifejtetteken túl néhány szó még essék róla.

A *Bars* várra, egyházra és megyére vonatkozó legkorábbi, kronológiailag hiteles magyar nyelvű adatok — Anonymus „castrum *borfi*”-ján (34.) kívül — ezek: 1156: *Bors*, 1206: *Bors*, 1209: *Bors*, 1228: *Bors*, 1229/1237: *Bors* stb., mindig *o*-val, egészen a XIV. század elejéig (GYÖRFFY 1: 430–1). Egy kései kivétel akad: a sűrűsödő adatsorban: 1316: *Burs* (uo.). Az első adataként a garamszentbenedeki apátság alapítóleveléből (+1075/+1124/1217) idézni szokásos helynév: „Tributum in *Borsu*” (lásd DHA. 218) csak 1217-re érvényes (vö. uo. 206 kk.). Az EtSz. (1: 299) MA.³-ból idézi a *Bars* írásváltozatot. A városnév korai magyar [*a*]-zó kiejtésére lehet tanú hangrendi párhuzam alapján a német *Bersenburg* megfelelő, melyet ugyan csak Bél Mátyás közöl először, 1742-ből, de *Bars* Árpád-kori német lakóit számba véve nemigen lehet kétséges a név ómagyar *Bars* alakjának a *Bersenburg*-ban jóval korábbi tükröződése; vö. 1240: „hospites nostri tam Hungari quam Teutonici in suburbio castri de *Bors*” (ÁÚO. 7: 103–4; lásd még MELICH, HonfMg. 361). A későig nyúló magyar *o*-s írásváltozat érdekes ugyan, de nyilván az [*a*]-nak ómagyar *o* jelölésében gyökerező íráshagyományát tükrözi, melynek fentmaradását a várnak és a megyének a ma-

gyar nevét számban jóval túlhaladó, hivatalos latin *Borsiensis*, ritkábban *Bursiensis* rögzítette, tartotta. — Mindenesetre a hely nevének ómagyar *o*-s jelölése biztosan mutat arra, hogy a mögötte levő [a] kiejtése eredetileg labiális és nem illabiális színezetű volt. Ma e vidék magyar beszélt nyelvi–nyelvjárási szintjén az [a] fonéma *â*-s realizációjú, ami eszerint másodlagos fejleménynek látszik.

Mivel a *Barcs* helynév etimonja csak annyiban tekinthető tisztázottnak, hogy a *Bors* személynévből származó nem lehet, szilárdabb etimológiai alapon nem közelíthetők meg a körülötte fölmerülhető eredetbeli és ezekhez kapcsolódható további alaki kérdések, így hát a témának erre az oldalára sok szót vesztegetni nem érdemes. Annyit jegyeznek meg csupán, hogy sejtésem szerint — melynek korábban óvatosan implicite hangot is adtam (Makk-Eml. 50) — talán a korai *Barcs* személy- és helynevek körül kellene/lehetne valamit kereskedni, ennek taglalására azonban mód itt nem adódik. MOÓR származtatását semmi kritérium nem támasztja alá.

5. Végyszóul az a kérdés maradt még hátra, miért vitte, milyen okkal vagy milyen célból vihette Anonymus tőle is borsodi ősfoglalónak tartott Bors vezérét fontos feladatok elvégzésére éppen a barsi területre. Két, talán egymástól nem független indukcióra lehet gondolni.

Mint jól ismeretes, P. mester kitűnő találékonysággal, asszociatív készséggel, nyelvi-névi ügyekre nagy fogékonysággal kapcsolt össze neveket, főként a személy- (nemzetség-) és a helynévi kategória között. Ez a tevékenysége nemcsak abban állott, hogy nagy számban hozott ki helynevekből személynéveket (*Vajta*, *Szabolcs* stb.), vagy illesztett egybe két névelemből összetett személynéveket (*Alaptolma*, *Tonuzaba* stb.), hanem kimondottan nyelvi, alaki vagy jelentésbeli sajátosságokra is épített összefüggéseket különböző viszonylatokban. Így alkotott vagy felhasznált úgynevezett beszélő személynéveket (*Előd*, *Botond* stb.); szívesen párosított összeillő szerepben akár valós létű, alakilag hasonló neveket (*Bova* és *Bonya*, *Karold* és *Sarolt* stb.). A *Szombor* és a *Zsombor* nemzetségnévből hozta létre például *Zombor*-nak írt szereplőjét, és helyezte végül is létének, tevékenységének színterére, Erdélybe, noha tudhatta, érzékelhette a kiindulás neveiben a fonológiai különbséget, csak hogy a névadás célja ezt közömbösítette nála. Stb. Ilyen és hasonló névi „játékok” sorába tartozhat a *Bors* személynévének és a *Bars* helynévének a közvetett összehozása: kedves hősének Borsodból a messzi barsi tájra is rejtett névi elvitele, meséjének továbbszövése érdekében is. Alkalmat adott erre a Mester számára az ómagyar helyesírás *o* betűjének kettős: [o] és [a]-t jelölési lehetősége, dacára annak, hogy itt is érzékelnie kellett a két név vokálisa közti hangzásbeli–fonológiai különbséget, de a betűkép azonosságában rejlő alkalmat mégis kihasználta a két név egybehozása érdekében.

A *Bors* vezér és *Bars vár/vidék* közti implicit névi összehozásra egy másféle kapcsolat is ösztönözhetette a Mestert. Több ízben utaltam már arra, hogy az oklevelek sokszoros tanúsága szerint a kései Árpád-, valamint az Anjou-kor nem-

zetségeinek, főurainak különböző birtokigazolási, birtokmegtartási, legális vagy illegális birtokszerzési törekvései az ekkori idők nagyon jellemző, kiugróan feltűnő tünetei; P. mester gesztájának tartalma, főként belső összefüggései pedig bőven meggyőznek arról, hogy ez ügyek szolgálatában nagyon fontosnak, az írás erejével általában is ható jellege miatt elsőrendű tekintélynek számító műve bőven megtette a jószolgálatokat. Egyáltalán nem lehet kizárni, hogy Bors ispánnak több hírhedt birtokszerzési művelete, köztük a barsi tájakra is kiterjedő aspirációi (lásd erre Makk-Eml. 45–50 és az ott említett források, szakirodalmi háttér) ösztönözhatték a Mestert arra, hogy az ispánt, a honfoglaló Bors vezér valószínű névadóját nemcsak közeli ismerősét, hanem alighanem rokonát is némi gesztabeli rejtett utalással segítse, a maga finom írói eszközeivel annak birtokszerző vágyait alátámassza Bors vezérnek a barsi tájakra küldésével. Sőt ösztönözhetette talán az előbb említett föltevés szerinti névegyeztetési művelte nyelvi alapú észrevételére is.

BENKŐ LORÁND